
A szász tükör és a magdeburgi jog útja

Közép-Kelet-Európában^{*}

Gönczi Katalin^{**}

A középkori Európa jogfejlődése két szálon követhető végig: a római jogi illetve kánonjogi alapú *ius commune*, valamint a helyi szokásjogon alapuló *ius particulare* vonalán. A *ius commune* a római jog újrafelfedezésének bolognai iskolájára vezethető vissza, míg a helyi/tartományi jog a *ius particulare* eredetileg a törzsi szervezeti keretek között élő népcsoportok sajátos joga volt. A középkori Német-Római Birodalomban egy egységes középkori birodalmi jog helyett a szász, a bajor, a frank és az alemann törzsek helyi joga érvényesült.

1. A szász-magdeburgi jog fogalmi elemei

Közép-Kelet-Európa jogfejlődésében a *ius commune* mellett két, a mai Szász-Anhalt területéről származó jogforrás játszott különösen fontos szerepet: a szász tükör és a magdeburgi jog.

1.1. A szász tükör. A mai Szász-Anhalt tartomány területén a 12. században az ún. osztfáliei-szász jog érvényesült, mely Eike von Repgow feljegyzése alapján, szász tükör néven ismert. A szász tükröt az egyik első német nyelvű jogkönyvként tartják számon, mely később újabb jogkönyvek, így a sváb tükör forrásául is szolgált. A szász tükör az egyik legkorábbi német prózai alkotásnak számít, így nemcsak jogtörténeti, hanem nyelvtörténeti szempontból is jelentős munka. A szerző neve – Eike von Repgow – a jogkönyv rímpáros előszavából ismert:¹

*„Most közösen mondjatok köszönetet
Von Falkenstein úrnak,
Akit Hoyer grófnak neveznek,
Hogy az ő tanácsára németre fordítottat
Ez a könyv.
Eike von Repgow cselekedte ezt.”*

^{*} A Miskolci Egyetemen 2013. május 16-án elhangzott előadás írásos változata. A szerző köszönetet mond Prof. Dr. Stipta Istvánnak és Dr. Koncz Ibolya Katalinnak a megtisztelő meghívásért.

^{**} Dr. habil. tudományos munkatárs, Sächsische Akademie der Wissenschaften zu Leipzig.

¹ Szász tükör, Rímpáros előszó. Idézet Blazovich László és Schmidt József fordítása alapján. Eike von Repgow: *A Szász tükör* (közreadja: Blazovich László és Schmidt József), Szeged, Pólay Elemér Alapítvány/Csongrád Megyei Levéltár, 2005, 113. o.

Eike von Repgow személyét illetően kevés a támpont, 1209 és 1233 közötti oklevél említésekből lehet tevékenységét lokalizálni. Az oklevelek kiállítás helye alapján Eike von Repgow a hallei és magdeburgi régióban élt. Az utolsó, 1233-ban kelt oklevelet például egy Magdeburg melletti helységben, Salbkében állították ki, melyben Eikét egy jogügylet tanújaként említették. Eike von Repgow családja a szász-anhalti Reppichau helységből származott, innen ered a neve is „von Repgow”. A család tagjai a magdeburgi érsek vazallusai voltak, a „von Repgow” név a 19. századig nyomon követhető.

A szász tükrök keletkezésének ideje az 1220 és 1235 közötti időszakra tehető. A keletkezés helyét illetően megoszlanak a vélemények. Eredetileg a Harz hegységben Falkenstein várát tartották a jogkönyv keletkezési helyének, ahol várúr Hoyer gróf megbízásából jegyezte fel Eike von Repgow a szász tükröt. Peter Landau német jogtörténész azonban 2005-ben az angol-normann kanonisztikai források alapján a mű valószínű keletkezési helyeként a szászországi Altzelle kolostort jelölte meg.² A tézis vitatható, az azonban valószínűsíthető, hogy Eike von Repgow gazdag könyvtár közelében írta a munkáját. Ez azonban Magdeburg vagy Halberstadt közelében is lehetett, ami a keletkezés helyét illetően a korábbi tézist erősíti meg.

A szász tükrök egy előszóbból és két fő részből áll. A két fő részben a tartományi jogot (*Landrecht*) illetve a hűbéri jogot (*Lehnrecht*) jegyezte fel a szerző. A tartományi jogban elsősorban a falvakban való együttélés és a mezőgazdasági munka szabályai találhatók: a szomszédjogok,³ a gabonalopás,⁴ az útjog,⁵ valamint a nászajándékhoz és a kelengyéhez tartozó tárgyak⁶ is a városi élettől eltérő jogviszonyokat tükröznek.

A szász tükrök kezdetben kézirat formájában terjedt el. Ma 460 kézírata ismert,⁷ a legkorábbi ismert kézirat keletkezése a 14. századra tehető. Különös jelentőséggel bírnak az illusztrált kéziratok. Négy ilyen képes kódex ismert. A származásuk helye alapján különböztetnek meg az irodalomban heidelbergi, drezdai, oldenburgi és wolfenbütteli képes kódexet.⁸

A szász tükrökből a városjogok is vettek át normákat, így a hamburgi, a brémai illetve a kölni városjog. Eike jogkönyvének hatása Hollandiában is kimutatható: a szász tükröt holland nyelvre is lefordították, s a könyvnyomtatás korában Delft és Gouda városokban is megjelent. Németország egyes tartományaiban a szász tükrök több évszázadon át hatályban volt, Thüringiában például egészen 1900-ig a Német Polgári Törvénykönyv (BGB) hatálybalépéséig.

² Peter Landau: Der Entstehungsort des Sachsenspiegels. Eike von Repgow, Altzelle und die anglo-normannische Kanonistik, *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters* 61 (2005) 1., 73-101. o.

³ Szász tükrök, Landrecht, 2. könyv, 52. Eike von Repgow: *A Szász tükrök* 191. o.

⁴ Szász tükrök, Landrecht, 2. könyv, 39. Eike von Repgow: *A Szász tükrök* 184. o.

⁵ Szász tükrök, Landrecht, 2. könyv, 59. 4. Eike von Repgow: *A Szász tükrök* 194-195. o.

⁶ Szász tükrök, Landrecht, 1. könyv, 24. Eike von Repgow: *A Szász tükrök* 133. o.

⁷ Rolf Lieberwirth: Die Wirkungsgeschichte des Sachsenspiegels, in: *Eike von Repgow. Sachsenspiegel. Die Wolfenbütteler Bilderhandschrift des Sachsenspiegels. Aufsätze und Untersuchungen. Kommentarband zur Faksimile-Ausgabe* (szerk.: Ruth Schmidt-Wiegand) Berlin, Akademie, 1993, 65.o.

⁸ Heiner Lück: *Über den Sachsenspiegel. Entstehung, Inhalt und Wirkung des Rechtsbuches*. 3. átdolg. kiadás, Döbel (Saalkreis), Stekovics, 2013, 35-37. o.

A szász tükör elterjedéséhez a tudományos feldolgozások is jelentős mértékben hozzájárultak. A római és kánonjogászok módszertana szerint, glossza formájában elsőként Johann von Buch dolgozta fel.⁹ Buch bolognai tanulmányai során ismerkedett meg a glosszálás módszerével.¹⁰ 1325-ben készítette el a tartományi jogi rész kommentárszerű feldolgozását, míg a hűbéri jog glosszált formában 1386 előtt készült el.

1.2. A magdeburgi jog. A másik szász-anhalti jogforrás, mely Közép-Kelet-Európa jogfejlődésére a *ius communé*hez hasonló hatással volt, nem írott jogkönyv, hanem városjogi normák összessége. A városjog racionális, az áruforgalom gyors lebonyolítását szem előtt tartó normarendszer, amely különbözik a környező területek jogától: a városi béke, a polgárság békés együttélésének a védelme különös jelentőséggel bírt a városjogok történetében. A város volt a bosszúhadjáratoktól, rablólovagoktól mentes, területileg elhatárolt hely.¹¹ A városi béke érvényesülése a városlakók, a kereskedők illetve kézművesek érdekét is szolgálta, jogbiztonságot teremtett.

Nyugat-Európában a 12. század folyamán alakultak ki a városjogok, melyek racionalitásukat tekintve eltértek a környező területek tartományi jogától.¹² A városjog kialakulásánál jelentős szerepet játszottak a kereskedők személyét megillető kiváltságok illetve a vásárok területi joga, mely később a település lakosaira is kiterjedt.

A magdeburgi jog kezdeteire a 10-11. századi vásártartási kiváltságlevelek utalnak, melyek Magdeburg növekvő jelentőségét dokumentálják. A magdeburgi kereskedők szabadságait már egy 994-ben kelt Quedlinburg vásártartási jogát biztosító oklevél is említi. A kiváltságlevelek sorában kiemelkedő jelentőséggel bírnak Nagy Ottó német-római császár privilégiumai, így például a magdeburgi benedekrendi Mauritiuskolostor alapításáról szóló oklevélben (937) a császár a kongregáció védelméről rendelkezett, s Magdeburg vámbevételét is nekik adományozta.¹³ Kezdetben a kereskedők egyesülését, később azonban a települést is megillették a Nagy Ottó által elismert bíraskodási és eljárási szabadságok.

A 12. században a magdeburgi jog már kifejlett normarendszer, ezt újította meg 1188-ban a város ura, Wichmann von Seeburg érsek.¹⁴ Wichmann érsek

⁹ *Glossen zum Sachsenspiegel-Landrecht*. Buch'sche Glosse. Teile 1-3, (szerk.: Frank-Michael Kaufmann), Hannover, Hahn, 2002; *Glossen zum Sachsenspiegel-Lehnrecht*. Die kürzere Glosse. T. 1 u. 2., (szerk.: Frank-Michael Kaufmann), Hannover, Hahn 2007; Bernd Kannowski: *Die Umgestaltung des Sachsenspiegelrechts durch die Buch'sche Glosse*, Hannover, Hahn, 2007.

¹⁰ Frank-Michael Kaufmann, *Glossen zum Sachsenspiegel*, in: *Eike von Repgow. Sachsenspiegel. Die Dresdner Bilderhandschrift Mscr. Dresd. M 32. Faksimile-Ausgabe. Aufsätze und Untersuchungen*, (szerk.: Heiner Lück), Graz, Akademische Druck- und Verlagsanstalt, 2011, 101. o.; Peter Neumeister: *Johann von Buch. Ein altmärkischer Rechtsgelehrter im Dienste der Wittelsbacher*, in: *Die Altmark von 1300 bis 1600. Eine Kulturregion im Spannungsfeld von Magdeburg, Lübeck und Berlin*, (szerk.: Jiří Fajt/Wilfried Franzen/Peter Knüvener), Berlin, Lukas, 2011, 151. o.

¹¹ Karl Siegfried Bader/Gerhard Dilcher, *Deutsche Rechtsgeschichte. Land und Stadt - Bürger und Bauer im Alten Europa*, Berlin, Springer, 1999, 642-648. o.

¹² Bader/Dilcher: *Deutsche Rechtsgeschichte* 603-604. o.

¹³ Gustav Hertel: *Urkundenbuch der Stadt Magdeburg*, Halle, Otto Hendel, 1892, 1. köt., 1-7. o.

¹⁴ Hertel: *Urkundenbuch der Stadt Magdeburg* 30-31.o.; Rolf Lieberwirth, *Das Privileg des Erzbischofs Wichmann und das Magdeburger Recht*, Berlin, Akademie, 1990; Matthias Puhle (szerk.): *Erzbischof*

rendelkezései elsőként az eljárás formakötöttségén változtattak, így a helyi jogot nem ismerő kereskedők számára is biztosítottá vált a sikeres pervitel. A kollektív felelősség elve helyett az egyéni felelősség irányába való elmozdulást jelzi az a rendelkezés, melyben az apa mentesül a fia által elkövetett büntett utáni felelősség alól. A verekedés szemtanúi, amennyiben ártatlanságukat bizonyították, szintén nem feleltek Wichmann rendelkezései szerint.

1.3. A szász-magdeburgi jog. A jogtörténettudományban 1980 óta a szász tükröt és a magdeburgi jogot közös néven szász-magdeburgi jogként tartják számon. A lengyel-német tudományos együttműködés eredményeként 1980-ban megjelent tanulmánykötet¹⁵ címében ezt a fajta fogalmi egységet emelte ki. A fogalmi egység mellett szól az is, hogy a magdeburgi városi joggyakorlatban az osztfáliai-szász tartományi jog is helyet kapott. A két jogforrás közép-kelet-európai hatásának vizsgálata is azt mutatta, hogy a szász tükör és a magdeburgi jog nem választható el élesen egymástól.

2. A szász-magdeburgi jog hatása – a jogi transzfer útja

A szász-magdeburgi jog útja a települések alapításával köthető össze. A magdeburgi jog viszonylag korán kialakult, mert a környező településeknek már a ezen jog alapján adományoztak kiváltságokat. A magdeburgi jogot először a kisebb települések nyerték el. A magdeburgi érsekség területén, az anhalti grófságban, a brandenburgi örgrófságban, Szászországban, s Thüringia egyes területein találhatóak azok a települések, melyeknek már a 12. és 13. század fordulóján a magdeburgi jogot adományozták.

Mivel Nyugat-Európában a 12. század végére a városhálózat már jórészt kialakult, így az új települések kelet-európai alapítása a magdeburgi jog hatásának az irányát is meghatározta. A magdeburgi jog Lengyelországban, a Baltikumban, Csehországban, a mai Ukrajna, Fehéroroszország, Szlovákia, Románia és Magyarország területén volt jelen. A középkori Magyarország szabad királyi városaiban illetve az erdélyi és a szepességi szász területeken is találkozunk a magdeburgi jog hatásával.

A szász-magdeburgi jog Közép-Kelet-Európában a 13. századtól kezdve hatott a városjogokon keresztül. A lengyel városfejlődéshez szorosan kapcsolódik a szász-magdeburgi jog elterjedése, így a szász tükör és a magdeburgi jog hatása elsősorban a lengyel városjogfejlődés tükrében értelmezhető.¹⁶

2.1. Kiváltságlevelek. A magdeburgi jog közép-kelet-európai elterjedése kezdetben a városalapítók akaratnyilatkozatán nyugodott: a város ura

Wichmann (1152-1192) und Magdeburg im hohen Mittelalter. Stadt, Erzbistum, Reich. Ausstellung zum 800. Todestag Erzbischof Wichmanns vom 29. Oktober 1992 bis 21. März 1993, Magdeburg, Magdeburger Museen, 1992.

¹⁵ Dietmar Willoweit/Winfried Schich (szerk.), *Studien zur Geschichte des sächsisch-magdeburgischen Rechts in Deutschland und Polen*, Frankfurt am Main, Peter Lang, 1980.

¹⁶ Inge Bily/Wieland Carls/Katalin Gönczi: *Sächsisch-magdeburgisches Recht in Polen. Untersuchungen zur Geschichte des Rechts und seiner Sprache*, Berlin, Boston, De Gruyter, 2011.

kiváltságlevélben biztosította az újonnan alapított településnek a magdeburgi mintájú városjogot. A magdeburgi jogot a 13. században a sziléziai városok szabadságainak a megerősítésénél vették például.

A magdeburgi jog első ismert adományozása 1211-re tehető. Goldberg városa nyerte el elsőként a magdeburgi mintájú városi szabadságokat. Goldberg a 13. század elején már jelentős német lakossággal rendelkezett, elsősorban bányászok telepedtek meg. I. Henrik sziléziai herceg adományozta a városnak a magdeburgi jogot, melyről egy latin nyelvű kiváltságlevél maradt fenn.¹⁷

1241-ben kelt Boroszló lakosainak az első kiváltságlevele, melyben a város ura, a sziléziai herceg a polgárokat személyükben szabadnak ismerte el. A tatárjárást követően 1261-ben újból megerősítették a városi szabadságokat.

1250 után jelentősen megnőtt a városi privilégiumok száma, bővült a privilégizált városok köre is. A tatárjárás utáni újjraalapítás alkalmával nyerte el 1253 Poznań városa a magdeburgi városjogot, míg Krakkó a kiemelt jogi státuszát 1257-ben az uralkodó szintén a magdeburgi jog szerint garantálta. A krakkói kiváltságlevél esetében a magdeburgi jogot boroszlói mintára adományozták, ami a magdeburgi jog helyi változatának kialakulására is utal.

A Krakkó székhelyű Kis-Lengyelországban kb. 650 magdeburgi jogú települést tartanak számon, a Poznań székhelyű Nagy-Lengyelországban kb. 150-et.¹⁸ A lengyel fennhatóság alá került területeken (Halics, Podólia) sok település nyerte el a magdeburgi jogot. A Piasztok után a Jagelló uralkodók folytatták a kiváltságlevelek adományozását.

A privilégiumok kibocsátása a gazdasági és a politikai fejlődésre egyaránt hatott. A magdeburgi jog adományozásával a település gazdasági erejének növelését célozták meg az uralkodók. A magdeburgi jogi státusz a kereskedelmi jog korai elemeinek átvételét is jelentette. A modern kereskedelmi jog kialakulását segítették elő olyan jogintézmények, mint a könyvvitel, vagy a társasági jogok örökölhetősége. Az áruforgalom megkönnyítése végett az idegen kereskedők vendégjoga is jelentős szerephez jutott a magdeburgi jogban. Ezen jogintézmények átvétele serkentőleg hatott a városok gazdasági életére.

A magdeburgi jog tartalmi elemei közé tartozott a városlakók szabadsága, a városi béke, a városi jogrendszer és a város alkotmányos rendje. Politikai értelemben a magdeburgi jog adományozása egyrészt városi szabadságok átvételét jelentette, másrészt a város alkotmányos rendjének kiépítését segítette elő. A kiváltságolt települések legfontosabb közjogi intézményei magdeburgi mintára alakultak ki, így a polgárok gyűlése, a magisztrátus/tanács, a polgármester illetve az esküdtek kollégiuma (*Schöffenhof*).

A magdeburgi jog adományozása autonómiával felruházott polgárközségek kialakulását segítette elő, melyek saját igazgatással rendelkeztek, s jogüket saját joguk szerint alakították. A magdeburgi jog a városi szabadságok zsinórmértékéül szolgált. A polgárok jogainak és kötelességeinek a rögzülése a

¹⁷ Paul Laband, *Magdeburger Rechtsquellen*, Königsberg, 1869, utánnomás Aalen, Scientia, 1967, 4-6. o.; Ernst Theodor Gaupp, *Das alte Magdeburgische und Hallische Recht. Ein Beitrag zur deutschen Rechtsgeschichte*, Breslau 1826, utánnomás Aalen, Scientia, 1966, 80-85. o.

¹⁸ Lieberwirth, *Die Wirkungsgeschichte des Sachsenspiegels* 460. o.

jogbiztonságot növelte és a Max Weber-i értelemben vett „európai város”¹⁹ kialakulásának az irányába hatott.

2.2. Jogértelmezés. A magdeburgi jog továbbfejlesztésében jelentős szerepet játszott a magdeburgi esküdtek kollégiuma. A városjog értelmezése ehhez a városi testülethez kötődik. A 13. századtól kezdve a magdeburgi esküdtek átfogó és egyedi esetekre is szóló jogértelmezéseket bocsátottak ki. Kezdetben az uralkodók kezdeményezésére, később a városok megkeresésére adtak a magdeburgi ügynevezett „esküdti levélben” iránymutatást a magdeburgi jogról. Előfordult az is, hogy közvetlenül a peres felek fordultak a magdeburgi esküdtekhez. A magdeburgi esküdtek kollégiuma mellett a hallei esküdtek is adtak iránymutatást a hatályos városi jogról.

Az egyik legkorábbi magdeburgi jogi jogforrás, a hallei esküdtek levele az alsó-sziléziai Neumarkt városának, 1235-ből maradt fenn. Ebben a latin nyelvű jogértelmezésben a városi bírászkodás szerveiről, ülésnapjairól, egyes bűncselekményekről, mint az emberölés, testi sértés és a házi béke megsértése illetve az eskütársakkal való bizonyításról találunk jogi felvilágosítást. Ezen kívül kötelmi jogi, örökjogi és házassági vagyoni jogi rendelkezéseket tartalmaz a hallei jogértelmezés.

A hallei esküdtek 1235-ös levelét a jogirodalomban korábban a szász tükör első városi viszonyokra való átültetésének tekintették. Ezt a tézist 2003-ban Bernd Kannowski és Stephan Dusil cáfolta meg.²⁰ A hallei esküdtek levele a neumarkti jog alapját képezték, amely a magdeburgi jog helyi változataként 300 további lengyel település jogának szolgált alapul. A neumarkti jog értelmezését a később már maguk a neumarkti esküdtek végezték.

A jogértelmezések sorában szintén nagy jelentőséggel bír a magdeburgi esküdtek Boroszló városának szóló átfogó jogértelmezése, amelyet először 1261-ben küldtek meg a sziléziai herceg és a boroszlóiak közös megkeresésére.²¹

A magdeburgi esküdtek egyedi ügyben is adtak iránymutatást. Boroszlói megkeresésre például majd hétszáz egyedi kérdésre szóló iránymutatás ismert, melyek publikálása a berlini jogtörténész Friedrich Ebel nevéhez fűződik.²² A magdeburgi jog normái ezekből a döntvényekből ismerhetők meg. Az esküdtek levele ebben az esetben egy kérdésből és egy iránymutatásból állt. A kérdésben a Magdeburghoz forduló város ismertette a problematikus jogesetet, s erre a levélre jegyezték fel a magdeburgi esküdtek az irányadó jogot. Az esküdti levelekben a kommunikáció nyelve a német volt. Az egyedi döntvényeket később

¹⁹ Max Weber: *Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der verstehenden Soziologie*, 5. kiad., Tübingen, Mohr, 2009, 741-757. o.

²⁰ Bernd Kannowski/Stephan Dusil: Der Hallensische Schöffnenbrief für Neumarkt von 1235 und der Sachsenspiegel, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Germanistische Abteilung*, 120 (2003), 61-90. o.

²¹ Friedrich Ebel: Breslau, in: *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte*, (szerk.: Albrecht Cordes, Heiner Lück és Dieter Werkmüller) 2. átdolg. kiad., 1. köt., Berlin, Erich Schmidt, 2008, 681-684 hasáb.

²² Friedrich Ebel (szerk.): *Magdeburger Recht*, 2. köt., Die Rechtsmitteilungen und Rechtssprüche für Breslau. 1. rész: Die Quellen von 1261 bis 1452; 2. rész: Die Quellen von 1453 bis zum Ende des 16. Jahrhunderts, Köln, Wien, Böhlau, 1989 és 1995.

összegyűjtötték, így jött létre a *Magdeburger Urteile* néven ismert forrásgyűjtemény, melynek lengyel, cseh és ukrán fordításait a helyi igazságszolgáltatásban is alkalmazták.

A jogértelmezés, az esküdti levelek kibocsátása jogi értelemben vett kommunikációt feltételezett Magdeburg és a lengyel városok között. A jog iránymutatásokban, döntvényekben való rögzítése a jogbiztonság érvényesüléséhez járult hozzá.

A magdeburgi egyedi jogértelmezés útja azonban költséges és hosszadalmas volt, ezért a nagyobb lengyel városok (Boroszló, Neumarkt, Kulm) esküdtjei is adtak ki a magdeburgiakéhoz hasonló jogi iránymutatásokat. A helyi jogértelmezés során különösen fontos szerep jutott a krakkói várban székelő magdeburgi jogi felsőbbbírósnak (*Ius supremum Maydeburgense castri Cracoviensis*). Nagy Kázmér lengyel király alapította 1356-ban ezt a speciális német jogi bíróságot, amely Kis-Lengyelország városainak a felsőbbbírósa lett. A bíróság alapítása a királyi központosítást szolgálta s a magdeburgi jogi bíráskodást volt hivatott egységesíteni.²³ A központosítási törekvésekkel ugyanis szemben állt a külhonból származó jogi útmutatás, ezért az uralkodó megtiltotta a kis-lengyel városoknak, hogy a magdeburgi jog kérdéseiben a magdeburgi esküdtekhez forduljanak. Így a lengyel uralkodó székvárosában döntötték el a német jog alapján az ügyeket.

A felsőbbbírósa székhelye a krakkói királyi várban volt. A felsőbbbírósa a német jogú városokban a helyi bírói teendőket látta el, ugyanakkor fellebbezési fórum is volt. Az eljárás megkeresésre indult. Nemcsak városi és falusi bíróságoktól, a városi tanácsoktól, a kolostorokból fordultak a krakkói bírósághoz jogi tanácsért, de a peres felek is kezdeményezhették a felsőbbbírósa felülvizsgálati eljárását.²⁴

A bíróság élén egy kinevezett bíró (*Vogt*) állt, aki élethosszig töltötte be hivatalát. Jogi iránymutatásait hét esküdttel közösen adta ki, akik a környező kisebb városokban bíróként jártak el, így ismerték a helyben irányadó jogot. A krakkói felsőbbbírósa a magdeburgi jog és a szász tükörben feljegyzett jogelvek alapján ítélt, ügyeinek döntő részét magánjogi és eljárásjogi kérdések adták.²⁵ Valószínűsíthető, hogy a krakkói várban megvolt a szász tükör egy kézírata, s a felsőbbbírósa ítéltkezésénél ezt a jogforrást is alkalmazták.

A 16-17. század folyamán még a kis-lengyelországi vonzáskörzetén kívül is fordultak a krakkói német jogi bírósághoz. Bár a lengyel nemesség ennek a központi bíróságnak a befolyását is igyekezett csökkenteni, a krakkói felsőbbbírósa működése 1791-ig igazolható.

²³ Maximilian Herberger: Krakauer Oberhof für deutsches Recht, in: *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte*, (szerk.: Adalbert Eler, Ekkehard Kaufmann és Dieter Werkmüller), 1. kiad., 2. köt., Berlin: Erich Schmidt, 1978, 1169-1171. hasáb; Ludwik Łysiak: *Ius supremum Maydeburgense castri Cracoviensis 1356-1794. Organisation, Tätigkeit und Stellung des Krakauer Oberhofs in der Rechtsprechung Altpolens*, Frankfurt am Main, Klostermann, 1990; Margret Obladen: *Magdeburger Recht auf der Burg zu Krakau. Die güterrechtliche Absicherung der Ehefrau in der Spruchpraxis des Krakauer Oberhofs*, Berlin, Duncker & Humblot, 2005.

²⁴ Obladen: *Magdeburger Recht auf der Burg zu Krakau* 45. o.

²⁵ Obladen: *Magdeburger Recht auf der Burg zu Krakau* 25. o.

2.3. Jogtudományi munkák. A szász-magdeburgi jogot a 16. században, a lengyel reneszánsz idején kezdődtek el feldolgozni. Ez a korszak a lengyel koraújkori jogi irodalom aranykorának is tekinthető. Ebben a korban már intézményes keretek között is művelték a jogtudományt, az 1364-ben alapított krakkói egyetemen működő jogi karon. Az egyetem professzorai és hallgatói jelentős mértékben hozzájárultak a magdeburgi jog helyben való tudományos feldolgozásához. A szász-magdeburgi jog elterjedését a könyvnyomtatás is elősegítette, melyet a koraújkori Lengyelországban már széles körben alkalmaztak. Ezáltal megsokszorozódott a jogtudományi munkák száma.

Kezdetben latin nyelvű jogi munkák születtek. 1535 jelent meg Mikołaj Jaskier krakkói városi jegyző könyve, a szász tükör és a magdeburgi jog feldolgozása, egy az itáliai egyetemeken szokásos, úgynevezett glosszált kiadás.²⁶ Jaskier munkájának a hatása a joggyakorlatban és a tudományban is kimutatható. A lengyel király ezt a jogtudományi munkát hatályos jogként ismerte el, így a városi és falusi jogszolgáltatásban is alkalmazták. Jaskier könyve további tudományos munkák alapjául is szolgált.

A 16. század második felében már lengyel nyelven is készültek összefoglaló munkák a magdeburgi jogról. A krakkói felsőbíróság jogásza volt Bartholomäus Groicki, akinek 1558-ban jelent meg először az „*Artykuły prawa majdeburskiego*” (A magdeburgi jog cikkelyei) című munkája.²⁷ A könyv a magdeburgi jog első lengyel nyelvű kiadásának számít.

A lengyel nyelvű jogi irodalom kezdete egy másik szerző, Paweł Szczerbic nevével is fémjelezhető. Szczerbic munkássága a közép-kelet európa kulturális összetartozását is jól példázza. Paweł Szczerbic krakkói kézművescsaládból származott, s a krakkói egyetemen folytatott jogi tanulmányokat.²⁸ Tanulmányai során külföldre is eljutott, s nagy valószínűséggel Olaszországban is járt. Hazatérvén a galíciai kereskedő-városban Lembergben telepedett le, ahol a városi igazgatás jogértő jegyzője lett. Lembergben saját nyomdát alapított, itt adta ki lengyel nyelvű jogi munkáit. 1582-ben a királyi székhelyre, Krakóba költözött, ahol királyi udvari jegyzőként részt vett a jogalkotásban.

Szczerbic neve azonban a latin és német városjogi források lengyel fordítójaként vált ismerteté. Két jelentős városjogi munkát jelentetett meg lengyel fordításban, a szász tükör alfabetikus rendszerét a „*Speculum Saxonum*”-ot²⁹ és a városjogot

²⁶ Mikołaj Jaskier: *Iuris provincialis, quod speculum Saxonum vulgo nuncupatur libri tres*, Samosci, 1602.

²⁷ Bartłomiej Groicki: *Artykuły Práwa Májdeburskiego, Ktore zową Speculum Saxonum*, Krakau, 1558, 1559, 1560, 1565, 1616, 1629, 1760. V.ö. Danuta Janicka: Groicki, Bartolomaeus (um 1534-1605), in: *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte*, (szerk.: Albrecht Cordes, Heiner Lück és Dieter Werkmüller), 2. átdolg. kiadás, Berlin: Erich Schmidt, 2012, 661-662 hasáb.

²⁸ Életrajzi adataira l. Grzegorz M. Kowalski bevezető tanulmányát: Paweł Szczerbic: *Ius municipale, to jest prawo miejskie majdeburskie, nowo z łacińskiego i z niemieckiego na polski język z pilnością i wiernie przełożone*, (szerk.: Grzegorz M. Kowalski), Kraków, Księgarnia Akademicka, 2011, IX-X. o.

²⁹ Paweł Szczerbic: *Speculum Saxonum albo prawo saskie i majdeburskie porządkiem obicadla z łacińskich i niemieckich egzemplarzów zebrane a na polski język z pilnością i wiernie przełożone*, Lwów, 1581, 2. kiad. Poznań, Wolrab, 1610; 3. kiad. Warszawa, 1646.

elemző „*Ius municipale*”-t.³⁰ Mindkét munka először 1581-ben Lembergben, második kiadása 1610-ben Poznańban, s harmadik kiadása 1646-ban Varsóban jelent meg. A többszöri megjelenés és a kiadás helyei is a magdeburgi jog iránti érdeklődést tanúsítják.

A magdeburgi jog tudományos feldolgozására az ukrán területeken is sor került, többnyire krakkói közvetítéssel.³¹ A magdeburgi jog gyűjteményeit a szerzők Jaskier és Groicki munkái alapján készítették el. A 18. századi ukrán munkák bizonyítják, hogy a magdeburgi jog helyben is gyökeret vert.

A szász-magdeburgi jog utolsó ismert feldolgozása Ukrajnában 1807-ben jelent meg.³² Ebben a gyűjteményben már az ukrán jogot hasonlította össze a szerző a magdeburgi és a kulmi joggal valamint a szász tükör cikkelyeivel.³³ A magdeburgi és az ukrán jogot összehasonlító tudományos munkák a 18-19. századi kodifikáció során fontos előmunkálatoknak bizonyultak.

2.4. A szász-magdeburgi jog további útja Kelet-Európában. A magdeburgi jog lengyel közvetítéssel jutott el a balti-tengeri területekre, ahol Kulm város joga volt irányadó. A kulmi jogot, melyet az ottani esküdtek értelmeztek, a magdeburgi jog helyi változataként tartják számon. A Német Lovagrend fennhatósága alatt levő területeken a 17. századig érvényben volt a kulmi jog.

A nyugat-keleti kereskedelmi útvonalon Boroszlón és Krakkón keresztül jutottak el a német telepések a Szepességbe.³⁴ Krakkó közelsége, s a 13 szepességi város lengyel királynak 1412-ben történt elzálogosítása a magdeburgi jog intenzív kisugárzását jelentette.

A kereskedelmi kapcsolatokat a jogszokásokat is közvetítették. A 15. századi Budai Jogkönyv kezdetén a budai jog magdeburgi joggal való egyezésére³⁵ utalt a szerző. A magdeburgi jog hatása Budán Boroszló közvetítésével valószínűsíthető.³⁶ A Budai Jogkönyv egy cikkelyében említést tesz a boroszlói kereskedőkről, akik áruikkal Pestnek tartottak, hogy Buda árumegállító jogát elkerüljék.³⁷

³⁰ Paweł Szczerbic: *Jus Municipale. To jest prawo miejskie majdeburskie nowo z łacińskiego i z niemieckiego na polski język z pilnością i wiernie przełożone*, Lwów, 1581. Új kiadása: Paweł Szczerbic, *Ius municipale*. (kiad.: Grzegorz M. Kowalski). Kraków, Księgarnia Akademicka, 2011. Vö. Inge Bily/Gönczi Katalin: Lengyel forrásmunka a jogi transzfer köréből – Paweł Szczerbic, *Ius Municipale*. in: *Jogtörténeti Szemle*, 2013/1, 60-61. o.

³¹ Heiner Lück: *Magdeburger Recht in der Ukraine*, in: *Zeitschrift für Neuere Rechtsgeschichte*, 12 (1990), 113-126. o.

³² *Sobranie malorossijskich prav*, 1807.

³³ Heiner Lück/Ernst Eichler (szerk.), *Rechts- und Sprachtransfer in Mittel- und Osteuropa, Sächsisches und Magdeburger Recht*, Berlin, De Gruyter, 2008, 16-17. o.

³⁴ Gönczi Katalin / Wieland Carls, *Sächsisch-magdeburgisches Recht in Ungarn und Rumänien. Autonomie und Rechtstransfer im Donau- und Karpatenraum*. Berlin, Boston, de Gruyter, 2013, 93-100. o.

³⁵ OSB 1: „Itt kezdődik a Buda városának jogaira alapozott jogkönyv, amely tételében, illetőleg részében megegyezik a magdeburgi joggal [...]” Blazovich László/Schmidt, József (szerk.): *Buda város jogkönyve*, 2. köt, Szeged, 2001, 301. o.

³⁶ Nikolicza Erika: Boroszló és Görlitz lehetséges szerepe a budaiak magdeburgi joggal való megismerkedésében, in: *Tiszteletkőr, Történeti tanulmányok Draskóczy István egyetemi tanár 60. születésnapjára*, Budapest, Eötvös, 2012, 155-163. o.

³⁷ OSB 444: „Az 1502. évben a boroszlóiak megrakott kocsjajaikkal fent Esztergomnál átkeltek a Dunán és a túloldalon Pest felé haladtak, ellentétben városi privilégiumainkkal, amelyek szerint a lerakódásra

Az erdélyi szászok lengyelországi kapcsolatai is ismertek. Kassán, Krakkón és Toruńon keresztül vezetett az a kereskedelmi útvonal, amelyen egyesek egészen Gdańskig is eljutottak. A krakkói egyetem hallgatói között számos magyarországi, ill. erdélyi szász is volt.

A kéziratok elterjedése jól mutatja a szász-magdeburgi jog útját. Eperjes város jogkönyvében magdeburgi jogi feljegyzés is található.³⁸ Krakkó és Eperjes között intenzív kereskedelmi kapcsolat állt fenn. Eperjes város magisztrátusa rendszeresen Krakkóban vásárolta a papírt, ami a vízjelek alapján kimutatható. A számadáskönyvekbeli bejegyzések is arra utalnak, hogy 1510-től kezdve Krakkóból szereztek be az eperjesiek a papírt.

2.5. Magdeburgi jog kelet-európai hatásának a vége. A magdeburgi jog hatása Kelet-Európában a 19. század elejéig, a nemzetállamok jogegységesítési törekvéseiig kimutatható. Az új törvények életbeléptetésével az uralkodók hatályon kívül helyezték a szokásjogi alapokon nyugvó német jogot. Lengyelországban az ország háromszori felosztása (1772, 1793 és 1795) és az egyes országrészeknek a porosz, osztrák és orosz birodalom jogrendszerébe való beolvasztása jelzi a szász-magdeburgi jog hatásának a végét.

Összehasonlítva a kelet- és közép-európai területekkel, a magdeburgi jog hatása a leghosszabban a mai Ukrajnában mutatható ki. A magdeburgi jog utolsó ismert adományozása Poltava ukrán város polgárainak történt 1732-ben.

1802-ben, amikor I. Sándor cár megerősítette Kijev kiváltságait és a törvények helyett ismét a szokásjogi alapú magdeburgi jog érvényesült, Kijev polgárai emlékművet emeltek a magdeburgi jognak. Ez az emlékmű, mely ma is a Dnyeper partján áll, a szász-magdeburgi jog hatásának a keleti határát is jelzi.³⁹ Ukrajnában a német jog hatásának az utolsó szakasza a Svod zakonov, az orosz birodalom törvénygyűjteményének az 1840-es és 1842-es hatálybaléptetésével ért véget. A hatálybaléptetéssel az uralkodó megtiltotta, hogy a joggyakorlatban a magdeburgi jogra hivatkozzanak, ehelyett a birodalmi törvények lettek irányadóak. Ezzel a jogi aktussal zárult a szász-magdeburgi jog hatszáz éves története Közép- és Kelet-Európában.

3. A tudománytörténeti áttekintés

A magdeburgi jog írásos anyaga 1631-ben, amikor a várost a császári csapatok a harmincéves háború idején feldúlták, az esküdtek levéltárának anyagával együtt elégett. Kezdetben ennek a gazdag joganyagának a rekonstruálását tűzték ki a tudományos munkálatok célként. A magdeburgi esküdtek levelei a jogkérdést küldő városok anyagaiban megtalálhatók, így a jogi útmutatások felkutatása, a közép-

csakis itt Budán kerülhet sor, és sehol másutt Magyarországon.” Blazovich /Schmidt: *Buda város jogkönyve*, 2. köt., 544. o.

³⁸ Ulrich-Dieter Oppitz: *Deutsche Rechtsbücher des Mittelalters*, Köln, Wien, Böhlau, 1990-1992. 2. köt., 772. o. 1292. sz.

³⁹ Lück, *Magdeburger Recht in der Ukraine* 113-126. o; Uő, *Das Denkmal des Magdeburger Rechts in Kiev, Forschungen zur Rechtsarchäologie und Rechtlichen Volkskunde*, 12. évf. (1990), 109-119. l.

kelet-európai városok levéltárainak a felkeresése lett a magdeburgi jogi kutatások elsődleges célja.

A historizmus korában, a 19. század utolsó harmadában kezdődött meg a magdeburgi jogú városok levéltári anyagának a feltérképezése, az elégett források pótlása. Az egyéni törekvések mellett hamarosan intézményes keretek között is folyt a kutatás. A müncheni Bajor Királyi Tudományos Akadémia például 1888-ban megbízást adott Erich Liesegangnak, a berlini Királyi Könyvtár munkatársának, hogy kutassa fel a magdeburgi jog forrásait.⁴⁰ Liesegang a mai Szász-Anhalt tartomány területéről kiindulva egészen Boroszlóig végzett kutatásokat. A forrásfeltárás eredményeként egy felmérés készült a magdeburgi esküdtek útmutatásairól,⁴¹ amely a későbbi kutatások és forráskiadások kiindulópontjával szolgált.

A forrásfeltárás és a kutatás következő szakasza az első világháborút követő időszakra tehető. Ebben a korszakban a német jog kelet-európai hatását az úgynevezett „*Ostforschung*” alapján vizsgálták.⁴² A két világháború közötti munkákban németeket a „kultúra hordozóiként” (*Kulturträgertheorie*) tüntették fel, s a „kolonizáció”, a németeknek a régió „civilizálásában” játszott szerepének a feltárása vezette a kutatásokat.⁴³

A nemzetszocializmus idején már kifejezetten politikai célok motiválták a magdeburgi jog kelet-európai hatásának a kutatását. A magdeburgi jog forrásainak gyűjtése is a náci Németország területi igényeit volt hivatott alátámasztani. Ebben a szellemben alapították 1940-ben a Magdeburgban a Városjogi Kutatóintézetet (Institut zur Erforschung des Magdeburger Stadtrechts),⁴⁴ az NSDAP-polgármester Fritz Markmann kezdeményezésére. Az intézet célkitűzése a magdeburgi jog külső forrásainak a megismerése és összegyűjtése volt.⁴⁵ Ezért az akkori magdeburgi levéltáros, Paul Krause a megszállt kelet-európai területekre utazott, hogy összegyűjtse a lengyel és az ukrán városokban fellelhető magdeburgi jogi anyagot. A háború végén a városjogi intézet megszűnt.

⁴⁰ Erich Liesegang: Bericht über eine zur Herstellung eines Verzeichnisses der Magdeburger Schöffensprüche im Auftrage der Königl. Bayrischen Akademie der Wissenschaften im Jahre 1889 unternommenen Reise, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Germanistische Abteilung*, 16. (1895), 281-300. o.

⁴¹ Victor Friese/Erich Liesegang (szerk.): *Die Magdeburger Schöffensprüche für Gross-Salze, Zerbst und Anhalt, Naumburg und aus dem Codex Harzgerodanus*, Berlin, Reimer, 1901.

⁴² Markus Krzoska: Ostforschung, in: *Handbuch der völkischen Wissenschaften. Personen – Institutionen – Forschungsprogramme – Stiftungen*, (szerk.: Ingo Haar és Michael Fahlbusch), München, Saur, 2008, 452-463. o.

⁴³ Walter Möllenberg: *Eike von Repkow und seine Zeit. Recht, Geist und Kultur des deutschen Mittelalters*, Burg, Hopfer, 1934, 85. o.

⁴⁴ Heiner Lück: „Der Deutsche kommt also im Osten in kein Neuland ...”. Das Institut zur Erforschung des Magdeburger Stadtrechts (1940-1945), in: *Historische Forschung in Sachsen-Anhalt. Ein Kolloquium aus Anlaß des 65. Geburtstages von Walter Zöllner*, (szerk.: Heiner Lück és Werner Freitag), Stuttgart, Leipzig, Hirzel, 1999, 125-145. o.

⁴⁵ Theodor Goerlitz/Paul Gantzer: *Die Magdeburger Schöffensprüche und Rechtsmitteilungen für Schweidnitz*, Stuttgart, Berlin, Kohlhammer 1940; Weizsäcker, Wilhelm, *Magdeburger Schöffensprüche und Rechtsmitteilungen für den Oberhof Leitmeritz*, Stuttgart, Berlin, Kohlhammer, 1943; Theodor Goerlitz/Paul Gantzer: *Magdeburger Schöffensprüche für die Hansestadt Posen und andere Städte des Warthelandes*, Stuttgart, Berlin: Kohlhammer, 1944.

A második világháborút követő időszakban a magdeburgi jogi kutatások nem szakadtak meg, sőt a háború előtt és alatt publikáló személyek az 1960-as évekig megszakítás nélkül tovább folytatták tudományos tevékenységüket.⁴⁶ A nyugat-felé orientálódó Német Szövetségi Köztársaság megújult történetírása viszont a németek s a német jog kelet-európai történetét nem vizsgálta. A kutatási témát a történettudományban az „európai történelem problémájaként” kezelték még 1975-ben is.⁴⁷

A Német Szövetségi Köztársaságban, az 1960-as években viszont több európai irányultságú kutatói központ is alakult. Az európai jogtörténeti kutatások központja a Frankfurt am Mainban Helmut Coing által alapított *Max-Planck-Institut für europäische Rechtsgeschichte* volt, ahol lengyel vendégkutatók is dolgoztak a magdeburgi jogról. A krakkói felsőbbbíróság ítélezési gyakorlatáról kutatott például Ludwik Łysiak.⁴⁸

A Német Demokratikus Köztársaság jogtörténete, mely ideológiailag a történelmi-materializmuson alapult, a keleti tömb országokban a szláv hatások kimutatására törekedett, így a német jog kelet-európai hatása a vizsgálatok perifériájára szorult. A városjogokat elsősorban igazgatástörténeti szempontból értelmezték,⁴⁹ s a középkor csak csekély mértékben szerepelt a marxista-leninista szellemű oktatásban.

Az 1980-as évek végére az NDK-ban is megújulás figyelhető meg. 1988-ban egy konferencia keretében emlékeztek meg Wichmann érsek kiváltságlevelének 800. évfordulójáról. Az 1980-as évekkel kezdődően, a kelet-nyugati közeledés jegyében a közép-kelet-európai országok jogtörténetének az eredményei is hozzáférhetővé váltak, így az európai közös múlt és a kulturális alapok is kutathatóvá váltak.

4. A szász magdeburgi jog jelenkori kutatása

A jelenkori kutatásokat két hallei jogtörténész, Rolf Lieberwirth és Heiner Lück publikációi alapozták meg. A forráskiadásban jelentős eredmények tanúskodnak a finn filológus Ilpo Tapani Piirainen munkásságáról, aki szlovákiai levéltárakban német nyelvű városi jogkönyvek kéziratait gyűjtötte össze és jelentette meg nyomtatásban.⁵⁰ 2004-ben, a nyolc közép-kelet-európai ország Európai Unióhoz

⁴⁶ Theodor Goerlitz: Die Anfänge der Schöffen, Bürgermeister und Ratmannen in Magdeburg, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Germanistische Abteilung*, 65 (1947), 70-85. o.; Franz Klein-Bruckschwaiger: Das Buch der Magdeburgischen Urteile im Breslauer Staatsarchiv, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Germanistische Abteilung*, 66 (1948), 261-293. o.; Wilhelm Weizsäcker: *Geschichte der Deutschen in Böhmen und Mähren*, Hamburg 1950.

⁴⁷ Walter Schlesinger (szerk.): *Die deutsche Ostsiedlung des Mittelalters als Problem der europäischen Geschichte*, Sigmaringen, Jan Thorbecke, 1975.

⁴⁸ Łysiak: *Ius supremum Maydeburgense castrī Cracoviensis 1356-1794*.

⁴⁹ Matthias Puhle: Vorwort, in: *Erzbischof Wichmann (1152-1192) und Magdeburg im hohen Mittelalter. Stadt – Erzbisctum – Reich*, (szerk.: Matthias Puhle), Magdeburg 1992, IV. o.

⁵⁰ Ilpo Tapani Piirainen: *Das Stadt- und Bergrecht von Banská Štiavnica/Schemnitz. Untersuchungen zum Frühneuhochdeutschen in der Slowakei*, Oulu 1986; Ilpo Tapani Piirainen: *Das Stadt- und Bergrecht von Kremnica/Kremnitz. Untersuchungen zum Frühneuhochdeutschen in der Slowakei*. Heidelberg 1983.

való csatlakozásának az évében a kezdődött meg a lipcsei székhelyű Szász Tudományos Akadémián az a projekt, mely a szász-magdeburgi jog történelmi szerepét európai szemszögből, interdiszciplináris módszerekkel (jogtörténet és nyelvtudomány) vizsgálja.⁵¹

Magyarországon a szász tükör magyar fordítását két szegedi kutató végezte, Blazovich László történész és Schmidt József nyelvész. 2005-ben jelent meg ez a munka részletes bevezető tanulmányokkal,⁵² melyek a magyar jogrendszer európai alapjainak kutatásában is kiemelkedő jelentőséggel bírnak.

Uj módszertani eredménynek tekinthető, hogy a jogtörténeti kutatásba felvették a társadalomtudományban már bevett „kulturális transzfer” paradigmát.⁵³ Ezzel a módszertani megközelítéssel a szász tükör és a magdeburgi jog kelet-európai hatása pontosabban megragadható. A kelet-európai jogtörténetírás valamint az európai várostörténet újításainak az alkalmazásával a szász-magdeburgi jog, mint Európa történelmi öröksége kezelhető.

Mint arra a Szász Tudományos Akadémia kutatási programja⁵⁴ is rámutatott, a szász-magdeburgi jog kulturális összekötő erő volt Közép-és Kelet-Európában, mely a *ius commune* mellett Európa keleti felének jogi kultúráját alakította. A magdeburgi jog és a szász tükör jelentős mértékben hatott Közép- és Kelet-Európa középkori és koraújkori alkotmány- és jogfejlődésére, ezért mindkét jogforrás az európai jog- és kultúrtörténet jelentős emlékének, Közép-Kelet-Európa történelmi örökségének tekinthető.

⁵¹ Inge Bily: Das Projekt „Das sächsisch-magdeburgische Recht als kulturelles Bindeglied zwischen den Rechtsordnungen Ost- und Mitteleuropas”, in: *Deutsche Sprache und Kultur in der Zips*, (szerk.: Wynfried Kriegleder, Andrea Seidler és Jozef Tancer), Bremen, Edition Lumière, 2007, 179-186 o.; Wieland Carls, Das sächsisch-magdeburgische Recht. Sprach- und Rechtstransfer in Mittel- und Osteuropa, in: *Legal Transitions. Development of Law in Formerly Socialist States and the Challenges of the European Union/Rechtsentwicklung in den ehemaligen sozialistischen Staaten und die Herausforderung der Europäischen Union*, (szerk.: Balogh Elemér, Hegedűs Andrea, Mezei Péter, Szomora Zsolt és Traser Julianna Sára), Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2007, 259-267. o.

⁵² *A Szász tükör* (közreadja: Blazovich László és Schmidt József), Szeged, Pólay Elemér Alapítvány/Csongrád Megyei Levéltár, 2005.

⁵³ Heiner Lück: "sollen alle dy von Polen unde die von Behemen ... ir recht zu Halle holen"... Zeugnisse und Erwägungen für Halles Standort in der Magdeburger Stadtrechtsfamilie, in: *Halle im Licht und Schatten Magdeburgs. Eine Rechtsmetropole im Mittelalter*. (szerk.: Heiner Lück), Forschungen zur hallischen Stadtgeschichte. 19. köt., Halle/S., 2012, 9-36. o.

⁵⁴ A „Das sächsisch-magdeburgische Recht als kulturelles Bindeglied zwischen den Rechtssystemen Mittel- und Osteuropas” c. kutatási projekt vezetője Prof. Dr. Heiner Lück. www.magdeburger-recht.eu (2013.05.31)